

**ВІДГУК офіційного опонента Сютти Г.М.
про дисертацію Шеремет Анни Віталіївни
«Фемінативи у функціонально-стильових сферах української
літературної мови: норма і перспективи»,
яка подана до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань «03 Гуманітарні науки»
за спеціальністю – 035 Філологія.**

Сьогодні проблеми фемінітивності, фемінізації в їх найрізноманітніших свідомісно-ідентифікаційних, культуротворчих проєкціях – одні з найбільш соціально й інтелектуально чутливих для українського суспільства. Дуже активно відгукуються на них і лінгвісти, адже наша мова, мовці й мовотворці максимально дзеркалять гендерну трансформацію суспільної свідомості, переосмислення соціальної ролі жінки та моделей її суспільної та особистісної поведінки, діяльності, самореалізації. Вербальним інструментом цих процесів стали фемінативи. Дискусії щодо доцільності, коректності шквального (а відтак часто майже неконтрольованого) творення і вживання цих одиниць не тільки не стихають, а й набувають щораз нових пізнавальних вимірів. І прикметно, що дедалі виразніше із площини, так би мовити, концептуально-філософського осмислення (наприклад, у ракурсі глобалізації (європеїзації) / етноцентризациї мови, реагування на світові соціокультурні тенденції) ці дискусії зміщуються у конкретні лінгвістичні площини, акцентуючи проблеми семантичної, лексико-тематичної та граматичної таксономії фемінної лексики, кодифікації / розхитування літературної норми, збалансування словотвірної симетрії / асиметричності, опису продуктивних моделей і засобів фемінативної деривації, вироблення засад і принципів лексикографічної фіксації неофемінативів та ін.

Власне, більшість із названих питань становлять евристичний каркас дисертації «Фемінативи у функціонально-стильових сферах української літературної мови: норма і перспективи», яку підготувала і подала на розгляд

разової спеціалізованої вченої ради (попередньо оприлюднивши для широкого доступу широкої громадськості, як передбачають чинні вимоги) Анна Віталіївна Шеремет. Зважаючи на відзначену вище резонансність порушуваних проблем, незаперечну потребу їх комплексного й різноаспектного вирішення, актуальність цієї праці не викликає жодних сумнівів.

Мета дослідження сформульована масштабно – «аналіз та класифікація актуальних фемінних утворень у контексті стильової динаміки сучасної української мови в проспективному аспекті, а також з погляду прескриптивної та дескриптивної норми» (с. 22). Алгоритм досягнення цієї дослідницької мети структурують конкретні **завдання** (формулювання окремих із них, на нашу думку, варто було б увиразнити, як-от «окреслити тенденції та перспективи функціонування назв осіб жіночої статі в новітній стильовій динаміці сучасної української мови», оскільки йдеться не про стильову динаміку української мови в її класичному розумінні, а лише про один із її виявів (с. 23)). Їх послідовне й цілеспрямоване виконання дало авторці змогу: а) панорамно окреслити актуальні для сучасної української лінгвістики проблеми творення й функціонування фемінної лексики; б) системно простежити різностильову динаміку вживання фемінативів; в) об'ємно схарактеризувати прескриптивні та дескриптивні нормативні аспекти вживання фемінативів, зокрема враховуючи настанови чинної редакції правопису. Ці здобутки підтверджують **наукову новизну дослідження**.

Достатньо коректно й вичерпно у вступній частині дисертантка умотивувала доцільність застосування **методів** (описовий, зіставний, безпосередніх складників, компонентного, кількісного та функційного аналізу, елементи статистичних методів), а також **методики** аналізу медіатекстів та вибірки словникового матеріалу. Розлого (можливо, подекуди аж надміру деталізовано) описала **джерельну базу** – її сформовано за текстами публіцистичного, художнього, наукового, офіційно-ділового та розмовного стилів; методом суцільної вибірки виокремлено й надалі опрацьовано понад

2000 найбільш репрезентативних та ілюстративних лексичних одиниць, із яких укладено кількісно достатню й ілюстративно переконливу електронну картотеку.

Незаперечним є **теоретичне значення** рецензованої праці – передусім у тих аспектах, які пов'язані з осмисленням новітніх тенденцій функціонування фемінативів у текстах різних стилів і жанрів, із випрацюванням та удосконаленням методик їх аналізу й опису, з розвитком відповідного теоретико-методологічного інструментарію. Водночас цілковито погоджуємося, що **практичне значення** визначає перспектива використання зібраного й проаналізованого фактичного матеріалу, а головне – результатів і висновків для укладання словниково-довідкових видань, підготування й проведення різноманітних курсів та спецкурсів у навчальній практиці тощо.

Структура дисертації загалом виважена, традиційна й підпорядкована алгоритмові досягнення поставленої мети.

Розділ 1 «Фемінативи як об'єкт дослідження в сучасній українській лінгвістиці» (с. 29 – 75) побудовано за звичним для оглядово-теоретичного жанру принципом наукового дайджесту. Реалізуючи свій задум, дисертантка визначила кілька напрямів, принципово важливих для обґрунтування і подальшої практичної реалізації дослідницької концепції. Зокрема це: 1. Лінгвістичні аспекти вітчизняних досліджень фемінативів (із поглибленим розглядом методик і підходів до вивчення фемінативів в українському мовознавстві; також із характеристикою актуальних проблем функціонально-стильової активності вживання фемінної лексики); 2. Класифікації фемінативів у лінгвістичних працях; 3. Узагальнення позицій щодо нормативності вживання фемінативів у текстах того чи того функціонального стилю – офіційно-ділового, наукового, публіцистичного, художнього, розмовного. Тут відразу сформулюємо питання до дисертантки: чому Ви вважали за доцільне оперувати саме п'ятикомпонентною класифікацією стилів, якщо в українській стилістиці класичною вважається шестикомпонентна, а віднедавна і семикомпонентна – з урахуванням

епістолярного (а його не вичерпують згадані в дисертації жанри) та конфесійного стилів? Адже для відповідних текстів уживання фемінативів є цілком природним.

Загалом у викладі Розділу 1 на схвалення заслуговують кілька дослідницьких позицій. На нашу думку, це:

- акцентування уваги на недостатній поки що термінологічній відрефлексованості проблеми, що зумовлює існування цілої низки дублювальних кваліфікацій: *суфіксальні назви живих істот жіночої статі* (І.І. Ковалик), *назви осіб жіночого роду* (Н.Ф. Клименко, А.М. Архангельська, З.О. Валюх), *назви осіб жіночої статі* (Л.П. Кислюк), *фемінітиви* (М.П. Брус), *фемінативи* (Л.І. Шевченко, А.М. Архангельська), *фемінізми* (А.П. Загнітко), *фемінні назви осіб* (О.В. Кондрацька) тощо. Важливо, що в цьому розмаїтті п. Шеремет чітко визначає свої термінологічні пріоритети: найактивніший ключовий термін її дослідження – фемінатив, значно рідше (ймовірно, задля урізноманітнення викладу) – *фемінна лексика* та *фемінітив*;

- підкреслення нагальної потреби створення нових, максимально повних та релевантних сучасній ситуації класифікацій, які мають урахувати не тільки мовні параметри (як-от словотвірні та семантичні ознаки), а й позамовні мотиватори творення фемінативів;

- теза про нетотожність тенденцій та інтенсивності «фемінізації» різних стилів. Адже стильова норма, яка достатньо жорстко блокує активність фемінізації офіційно-ділових, наукових текстів, виявляється гнучкішою щодо публіцистичної, художньої, розмовної практики.

Як безумовну перевагу відзначимо те, що дисертантка бачить досліджувану проблему не просто широко, а навіть голографічно, в масштабному діяхронійно-синхронійному вимірі (хоч останній, звичайно, домінує) і не обмежує коло екстралінгвальних чинників тільки популяризацією ідей фемінізму. Крім них, потужним мотиватором називає дистанціювання від російської мови (при цьому дискусійною видається думка

про роль фемінативів як засобу протистояння в гібридній та інформаційній війні з РФ).

Екстраполювання теоретико-методологічних засад, схарактеризованих та узагальнених у Розділі 1, на фактичний матеріал запоручило змістовність та переконливість практичних структурних частин дисертації – Розділів 2 та 3. Щоправда, вже в процесі ознайомлення з їх назвами, винесеними у зміст, постає питання щодо коректності кореляції *писемні стилі – розмовний стиль*. Адже, як відомо, в традиційній стилістиці диференціюємо стилі *книжні* та *розмовний*, а *писемність* корелює з *усністю*. Однак, імовірно, Анна Віталіївна має переконливі пояснення щодо запропонованих нею формулювань.

Розділ 2 «Фемінативи в писемних стилях української мови» (с. 76 – 193) – наймасштабніший за обсягом, що цілковито виправдано з огляду на висвітлювані в ньому взаємопов'язані питання функційно-прагматичної, експресивно-оцінної, текстовірної навантаженості фемінативів у публіцистичному, науковому, офіційно-діловому стилях, а також у сучасній українській авторській та перекладній художній практиці.

На однозначне схвалення заслуговує багатий, актуальний і – підкреслимо – об'єктивно зафіксований та прискіпливо проаналізований різностильовий і різножанровий матеріал. Власне, саме дослідницька об'єктивність вже на етапі збирання матеріалу, зокрема не нехтування фемінітивами-анормативами (як-от *продавиця, електронщиця, шліфувальщиця, фотоблогерша соавторка* та багато ін.) та їх фахова кваліфікація дали дисертантці переконливі підстави для вмотивованого висновку про «випадки функціювання субстандартних лексичних одиниць, що свідчить про необхідність унормування та укладання актуальних словників» (с. 192 – 193).

Незаперечну нормалізаційну цінність не тільки для публіцистичного стилю, а й для літературної мови загалом має, на нашу думку, також матеріал, уміщений у п. 2.1.9. Актуальні особливості функціювання фемінних катойконімів у публіцистичному стилі української мови. Адже, як відомо,

творення назв осіб від місця проживання (назви країни, населеного пункту, етнографічного регіону тощо) – одне з найбільш помилкотвірних для сучасних мовців, а отже, потребує посилення нормалізаційно-кодифікаційних зусиль. Повною мірою це стосується й катойконімів – фемінативів.

Можна цілковито погодитися з дисертанткою щодо того, що в цьому сегменті найпродуктивнішою є модель творення за допомогою суфікса **-к-** (співвідносний із маскулінативними **-ин, -ець**), що корелює з давніми і часто вживаними формантами **-анк-а, -янк-а, -инк-а**: *коломиянка, харків'янка, львів'янка, рівнянка, франківчанка* (пор. також *франківка* – с. 93 дис.), *чернівчанка, косівчанка, переяславка, донеччанка, броварчанка, лучанка* та ін.; *галичанка, прикарпатка, буковинка, волинянка; -инк-а* (*буковинка*). Однак у реальній практиці поряд із нормативами не менш активно функціонують анормативні варіанти: *німкенья – німка, туркенья – турчанка, чернігівка – чернігівчанка* тощо. Тому укладання відповідних словниково-довідкових видань, публікація оперативних консультативних матеріалів більш ніж на часі.

Заради повноти відгуку відзначимо також сумлінність дисертантки в описах емоційно-експресивної виражальності фемінних одиниць, а також словотвірно-семантичних та аксіологічних параметрів релігійно маркованих фемінативів (*жриця, чудотвориця, бенедиктинка, «папеса»* тощо).

Побажальне міркування щодо цієї структурної частини дисертації: частину параграфів можна було об'єднати за ознакою 'професія', 'рід занять', 'сфера діяльності' – зокрема п.п. 2.1.4. Політичні фемінні утворення; 2.1.6. Фемінні назви військових звань та професій; 2.1.7. Нові тенденції вживання фемінативів на позначення спортсменок; 2.1.8. Специфіка вживання назв жінок за діяльністю. Це виструнчило б виклад і дало б змогу сприймати матеріал більш панорамно.

Методика аналізу, застосована щодо фемінативів у текстах публіцистичного стилю, адекватно спрацьовує і в проєкції на наукову та офіційно-ділову мовну практику.

Цілком виправданою вважаємо посилену увагу, яку А.В. Шеремет присвячує різноаспектній параметризації фемінативів у художньому стилі. Можна розлого аргументувати, чому саме синкретична природа і політематичність художньої мови є таким благодатним ґрунтом для приживлення й актуалізації фемінізаційних процесів. Схвально, що дисертантка не ігнорує цих питань, однак поза її увагою залишився той факт, що художня мова — це площина образності та естетичності, кожен іншостильовий елемент, який потрапляє в неї, проходить через фільтр естетизації. А отже, цей чинник мав би бути виразніше акцентований і щодо фемінативів. Попри те, підкреслюємо змістовність цього фрагмента дисертації — і в описі формально-граматичних, словотвірних параметрів зафіксованих у художніх авторських і перекладних текстах назв жінок (суфіксальні утворення, юкстапозити), і щодо вичленування тематичних груп (наприклад, за видами занять, за семантикою походження за семантикою ознаки), вторинних номінацій (назви магічних істот, фемінні фауноніми), і щодо опису експресивно-оцінного потенціалу аналізованих одиниць.

Незаперечною знахідкою цієї праці вважаємо аналітичний фрагмент, присвячений розглядові фемінних діалектизмів у художній прозі.

Концептуальну цілісність розгляду фемінативів у книжних стилях вдало і цілком виправдано доповнює їх розгляд у розмовному стилі сучасної української літературної мови (Розділ 3). Передбачаю, що не всі теоретики соціальних комунікацій погодилися б із нашою дисертанткою щодо зарахування дискурсу блогів та соціальних мереж до розмовного стилю, оскільки вважають їх усе-таки новими жанрами медіакомунікації. Однак заперечити виразні ознаки розмовності в цих жанрах теж не можна. Це — ще одне свідчення плинності, розмивання класичної системи функціональних стилів, зумовленої розвитком цифрових технологій.

У цій структурній частині застосовано апробовану в попередньому розділі методику стратифікації фемінної лексики за семантичними, тематичними, формально-граматичними параметрами, що евристично себе цілком виправдала. Доцільним і вдалим доповненням до неї вважаємо розгляд одиниць, які формують «зону ризику» для розхитування літературної норми – і граматичної, і лексичної, і стилістичної. Слушні спостереження щодо цього А.В. Шеремет висловлює в контексті аналізу спостереженої в текстах блогів і соцмереж побутово-розмовної та субстандартної фемінної лексики, жаргонізмів, суржику, локальних фемінних прізвиськ.

Загальні висновки до дисертації відповідають поставленій меті, скоординовані із завданнями, аргументовано підсумовують результати наукового пошуку А.В. Шеремет.

Висловлені у відгуку зауваження й міркування, також побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження. Його основні теоретичні положення та практичні результати належно апробовано шляхом обговорення на засіданні кафедри української мови Дрогобицького державного університету імені Івана Франка, висвітлено в доповідях на всеукраїнських та міжнародних конференціях, а також оприлюднено в 7 статтях (5 – у фахових виданнях, 1 – в міжнародному та 1 – стаття у науковому періодичному виданні України. Отже, рівень апробації абсолютно достатній і переконливий.

Важливо наголосити також, що всіх результатів дослідження дисертантка досягла самотійно. Принципів і засад академічної доброчесності дотримано.

Отже, ознайомлення з текстом дисертації «Фемінативи у функціонально-стильових сферах української літературної мови: норма і перспективи», яка подана до захисту до разової ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Я. Франка на здобуття наукового ступеня доктора філософії, дає підстави констатувати: актуальність вирішуваної наукової проблеми, сформульовані теоретичні положення,

значущість досягнутих практичних результатів, переконливість висновків засвідчують, що праця відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2022 року №44. За виконання цієї праці Анна Віталіївна Шеремет цілковито заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань «03 Гуманітарні науки» за спеціальністю – 035 Філологія.

Доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України

Г.М. СЮТА Г.М. СЮТА

